

Defensiehervormingen in de jaren '70

*Rondom de 'generaalsruzie'*¹

Robin Bleichrodt & Jan Hoffenaar

TVGESCH 128 (3): 407–431

DOI: 10.5117/TVGESCH2015.3.BLEI

Abstract

Defence reforms in the seventies. The 'crisis of the Generals'

The first signs of détente combined with the fresh memory of the Prague Spring led to disagreement over defence policy in Dutch politics at the end of the 1960s. It was in this turbulent period that political and military leaders had to cope with financial problems. Three fully-fledged military branches (Navy, Army, and Air Force) could not be sustained. Radical choices had to be made as operating expenses increased and new equipment became more expensive. However, political disunity caused a two-year paralysis in defence decision-making and reform. This led to a change in civil-military relations, clearly demonstrated when several generals exploited political indecision to promote their own vision for the future of the Defence department. The resulting conflict within the armed forces ultimately led to replacement of the main army leaders, a situation cleverly used by Minister Vredeling of the new Den Uyl Cabinet to put the Defence Ministry in order.

Keywords: defence, 'crisis of the Generals', armed forces, civil-military relations, Henk Vredeling (1924-2007)

Introductie

Op 5 november 1973 diende de hoogste landmachtgeneraal, chef van de Generale Staf luitenantgeneraal Gerrit IJsselstein, zijn ontslag in. De generaal was in een tijdsbestek van drie maanden de derde tofficier van de landmacht die vroegtij-

dig de dienst wilde verlaten. Aan de basis van deze ontslagen lag een diepgaand conflict dat de top van de landmacht ruim twee jaar had verdeeld. In de pers werd de kwestie breed uitgemeten en niet zonder reden. De strijd, al snel gedoopt tot de 'generaalsruzie', had wel iets van een politieke thriller: geheime bijeenkomsten, samenzweringen en af luisterpraktijken, die zich bovendien afspeelden

¹ De auteurs danken drs. P.H. Kamphuis en prof. dr. B. Schoenmaker voor hun commentaar op de tekst.

in een belangrijke transitieperiode in de Koude Oorlog.

Crises, zoals de generaalsruzie, bieden een uitgelezen kans om beter inzicht te krijgen in de besluitvormingsprocessen in gesloten organisaties zoals Defensie. Het conflict trok namelijk niet alleen de aandacht door het opmerkelijke verloop ervan. De grote belangstelling ontstond ook omdat de crisis publiekelijk liet zien dat er binnen de Defensietop fundamentele verschillen van mening bestonden over de te volgen koers voor de Nederlandse defensie. De onrust in en over de krijgsmacht vond plaats te midden van de veel bredere politieke polarisatie in de jaren zestig en zeventig.² Internationaal was er bovendien sprake van een voorzichtige detente tussen Oost en West. De gesprekken tussen de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten over de beperking van de strategische wapenarsenalen en de onderhandelingen over wederzijdse troepenreducties gaven enerzijds hoop op verbeterde relaties. Anderzijds lag de inval van de Sovjet-Unie en enkele 'bevriende' landen in Tsjecho-Slowakije nog vers in ieders geheugen.

Velen, met name ter linkerzijde van het politieke spectrum, putten hoop uit de detente en de in gang zijnde wapenbeheersingsonderhandelingen. Een deel van hen bekritiseerde het Nederlandse lidmaatschap van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en de volgzzaamheid ten opzichte van de Verenigde Staten. Daarmee stelden deze critici zelfs het gehele veiligheids- en defensiebeleid

ter discussie. Anderen, vooral ter rechterzijde, waren sceptischer. Zij meenden dat de offensieve intenties van de Sovjet-Unie niet waren veranderd en dat het Warschaupact alleen vanuit een positie van militaire kracht van een eventuele aanval kon worden weerhouden. Deze politieke verdeeldheid had tijdens het kabinet-De Jong (1967-1971) nog geen grote gevolgen gehad. De regeringspartijen hadden namelijk nog niet hoeven samenwerken met de Partij van de Arbeid (PvdA) en Democraten '66 (D66), twee felle voorstanders van de ontspanningspolitiek, die het kabinet-De Jong bij elke beweging naar meer defensiebudget verweten de bewapeningswedloop voort te zetten.³ Hier zou met het aantreden van het kabinet-Biesheuvel (1971-1973) verandering in komen. Dit kabinet werd tevens geconfronteerd met geruchtmakende acties van de Vereniging van Dienstplichtige Militairen (VVDM) voor veranderingen in de omgangsvormen binnen de afgezonderde militaire subcultuur en de positie van dienstplichtigen.

Kortom, defensie en krijgsmacht stonden sterk in de politieke en publieke belangstelling. De legitimiteit van de krijgsmacht was geen vanzelfsprekende zaak meer.⁴ En juist in deze turbulente periode zagen de politiek verantwoordelijke bewindslieden en de militaire top zich geconfronteerd met grote financiële problemen. De drie volwaardige krijgsmachtdelen (marine, landmacht en luchtmacht) konden niet op dezelfde voet in stand

² Zie o.a. J.J. Woltjer, *Recent verleden. De Geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992); James C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw, Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam/Meppel 1995); Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).

³ Jan-Willem Brouwer e.a., "Verbinnenlandisering" van de buitenlandse politiek', in: Johan van Merriënboer en Carla van Baalen ed., *Polarisatie en hoogconjunctuur. Het kabinet-De Jong, 1967-1971* (Amsterdam 2013) 165-204, aldaar 173-174.

⁴ Coreline Boot, *Het leger onder vuur. De Koninklijke Landmacht en haar critici 1945-1989* (Amsterdam 2015).

worden gehouden. De exploitatie-uitgaven stegen en nieuw materieel werd steeds duurder. Ingrijpende keuzes waren daarom noodzakelijk. De politieke verdeeldheid hierover vormde de achtergrond van de generaalsruzie.

In de schaarse literatuur waarin het conflict, meestal zijdelings, aan de orde komt, beweegt de analyse zich grotendeels op het niveau van botsende karakters en persoonlijke tegenstellingen en in mindere mate op het niveau van de (inter) nationale politiek. H.P.M. Kreemers, die tot nu toe het meest gedetailleerd over de generaalsruzie heeft geschreven, komt niet verder dan de conclusie 'dat ook de eerste resultaten van de détente-politiek' van invloed waren op het debat.⁵ Dit artikel wil op basis van nieuw bronmateriaal aantonen dat het verloop van het conflict bovenal kan worden verklaard vanuit een binnenlands politiek perspectief.

Het nieuwe bronmateriaal bestaat onder andere uit gespreksverslagen tussen politieke kopstukken en de generaals, afkomstig van de commissie Langemeijer, interviews met betrokkenen en nog onontgonnen archieven van bijvoorbeeld premier Barend Biesheuvel en journalist Theo de Jong. Deze bronnen werpen niet alleen een ander licht op de persoonlijke tegenstellingen, maar verklaren ook vanuit een hoger, (machts)politiek niveau waarom het conflict zich zo lang kon voortslepen. Bestudering van de ruzie geeft ons een beter beeld waarom de defensiehervormingen in deze transitieperiode niet van de grond kwamen.

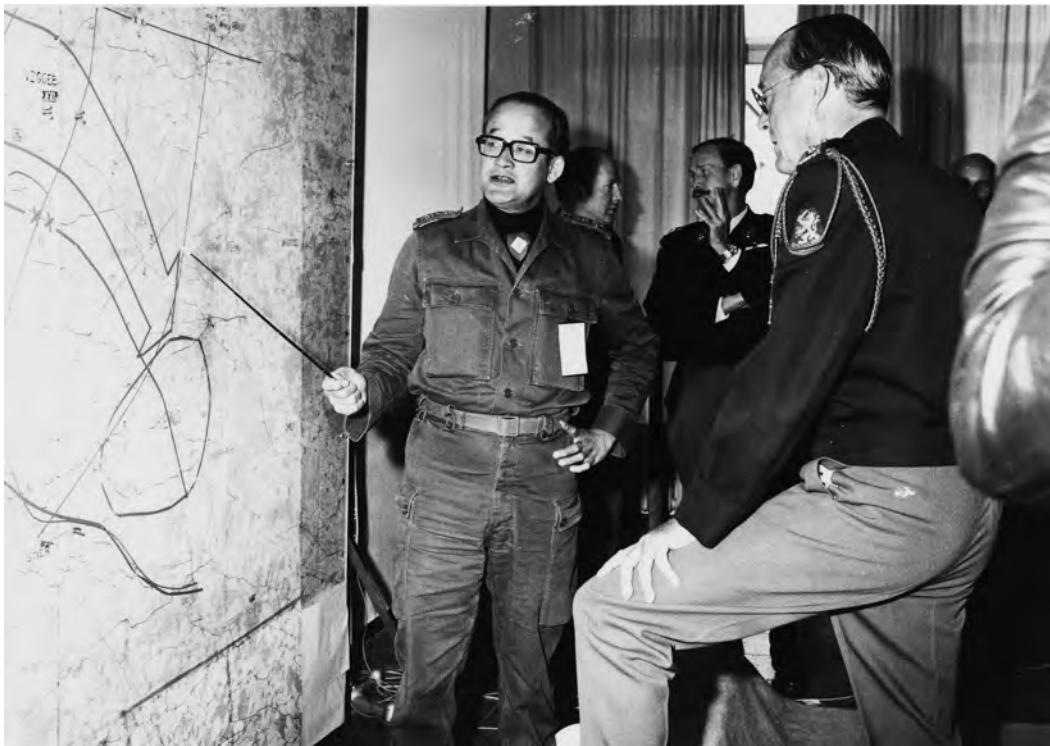
Hoewel dit artikel de nadruk legt op de

politieke kanten van het conflict, betekent dit niet dat de karakters van de betrokkenen geen rol hebben gespeeld. Duidelijk is dat de hoofdrol is weggelegd voor de commandant van het 1e Legerkorps, luitenant-generaal 'Ferry' Meijnderts. Volgens J. Hoffenaar en B. Schoenmaker zou de legerkorpscommandant 'min of meer' de leider zijn van een groep 'vernieuwers' die sinds eind jaren zestig het 'Haagse' beleid bekritiseerde en een alternatief geluid liet horen.⁶ Behalve zijn ideeën zorgde ook zijn optreden voor ergernis bij zijn tegenstanders. In 1972 stuurde Meijnderts, samen met zijn ondercommandant kolonel 'Bill' Clumpkens, een kritische nota rechtstreeks naar minister-president Biesheuvel. Hierbij negeerde hij de politieke en militaire hiërarchie. Een jaar later vloog Meijnderts uit de bocht toen hij vertrouwelijke gegevens lekte uit een geheim overleg waar generaalsbenoemingen en -bevorderingen werden voorbesproken. Deze acties leidden tot wrevel bij de Generale Staf en bij de minister van Defensie, Hans de Koster, waardoor het conflict steeds hoger opliep. De persoonlijke tegenstellingen tussen de flamboyante en impulsieve troepencommandant Meijnderts (een 'Patton-type')⁷ en de tamelijk starre schrijftafelgeneraal IJsselstein – door eerstgenoemde dikwijls aangeduid

5 H.P.M. Kreemers, 'De oorlog tussen de generaals. Het conflict in de top van de Koninklijke Landmacht, 1971-1973', *Militaire Spectator* CLXXVI (2007) 378-389, aldaar 389.

6 J. Hoffenaar en B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten: de koninklijke landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994) 273-275.

7 Een verwijzing naar de Amerikaanse 'recht-door-zee' commandant tijdens de Tweede Wereldoorlog generaal George S. Patton Jr. Volgens oud-staatssecretaris van Defensie en voormalig secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie G.H.J.M. Peijnenburg. Verslag reeks in 1994-1995 afgenomen interviews met Peijnenburg (Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag) 66.

Prins Bernhard krijgt tijdens een bezoek aan de legerkorpsoefening 'Big Ferro' uitleg van luitenant-generaal Ferry Meijnderts, Ostenholz, West-Duitsland, 19 september 1973.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

als 'die sokkenteller uit Den Haag'⁸ – zorgden voor extra olie op het vuur.

In zijn studie over het Nederlandse NAVO-defensiebeleid wijst J.W. Honig er op dat de tegenstellingen tussen de troepencommandanten en 'Haagse' generaals niet moeten worden overschat en acht dit daarom ook geen overtuigende verklaring voor het ontstaan en verloop van de 'generaalscrisis'. Doordat officieren rouleerden tussen troepen- en beleidsfuncties hadden zij ervaring op beide terreinen. Hij weet evenwel zeker dat problemen in de persoonlijke verhoudingen tussen

Meijnderts en IJsselstein een rol speelden en dat eerstgenoemde zelf chef van de Generale Staf wilde worden.⁹ Honig concludeert dat de crisis en het vertrek van (uiteindelijk) vijf topgeneraals de opvolger van De Koster, minister Henk Vredeling, en de nieuwe staatssecretaris, Bram Stemerdink, behoedzamer hebben gemaakt.¹⁰ Deze conclusie staat bijna haaks op Kreeemers' conclusie dat de positie van minister Vredeling door diens aanpak van de crisis juist was versterkt.¹¹ De opstelling van enkele sleutelfiguren in het conflict lijkt evenwel voornamelijk te zijn bepaald door puur (machts)politieke overwegin-

⁸ Ibidem, 70. IJsselstein behoorde tot het Dienstvak van de Intendance.

⁹ J.W. Honig, *Defence policy in the North Atlantic Alliance* (Westport en Londen 1993) 169.

¹⁰ Ibidem, 172. De onderbouwing van deze conclusie ontbreekt evenwel.

¹¹ Kreeemers, 'Oorlog tussen de generaals', 389.

gen; een inzicht dat tot nu toe ontbreekt in de historiografie.

In dit artikel wordt daarom de volgende hypothese onderzocht: als gevolg van de politieke meningsverschillen over het politieke en militair-strategische dreigingsbeeld en de daarmee samenhangende onzekerheid over de toekomst van Defensie, was een periode van politieke besluiteloosheid over het defensiebeleid ontstaan. Hierin kregen kritische militairen de ruimte om hun ideeën binnen en buiten de krijgsmacht te uiten zo lang politieke partijen en individuele politici daar baat bij dachten te hebben. Na een schets van de defensieproblematiek in die jaren, wordt vervolgens de generaalscrisis stap voor stap geanalyseerd. Ten slotte worden enkele conclusies getrokken en wordt de hypothese getoetst.

Defensie onder vuur

Begin jaren zeventig stonden het Nederlandse veiligheidsbeleid en de krijgsmacht flink onder druk. De krijgsmacht kampte met structurele problemen op het gebied van de financiering, de materieelvoorziening en de geoefendheid. De oorzaak hiervan lag twintig jaar terug. In 1951 had de regering besloten een 'complete krijgsmacht' op te bouwen: een krijgsmacht met zowel een omvangrijke marine als een grote land- en luchtmacht. Dat achtte zij gezien de toenmalige internationale verhoudingen noodzakelijk en door de grootschalige Amerikaanse militaire hulpverlening mogelijk, al bleek aan de uitvoering van deze plannen een stevig prijskaartje te hangen. Er was sinds 1951 geen verandering gekomen in de omstreden financieringsmethode van Defensie. Deze

was gebaseerd op een meerjarig uitgavenplafond, waarbij een kabinet aan het begin van zijn regeerperiode een maximum voor de defensie-uitgaven vaststelde op basis van de verwachte stijging van de lonen en prijzen. Midden jaren zestig bleek het prijs- en loonniveau evenwel harder te stijgen dan verwacht, wat leidde tot een sterke toename van de exploitatiekosten. Geld dat oorspronkelijk voor investeringen in nieuw materieel was bestemd, werd gebruikt om de stijgende exploitatiekosten te dekken. Hierdoor daalde het percentage van de defensie-uitgaven voor investeringen in nieuw materieel van 26,6 procent in 1964 tot 15,1 procent in 1971.¹²

De oplossing van dit met name financiële vraagstuk hing samen met de inschatting van de internationale politieke situatie en, in het verlengde daarvan, de (her)inrichting van de krijgsmacht. Vooral politici ter linkerzijde hoopten dat de détente zou leiden tot een daling van de defensie-uitgaven, terwijl bij politici ter rechterzijde het wantrouwen jegens de Sovjet-Unie zo groot bleef dat zij vonden dat hiervan geen sprake kon zijn. De sinds 1967 geldende militaire NAVO-strategie van *flexible response*, zo stelden zij, vroeg juist om een grotere conventionele (niet-nucleaire) defensie-inspanning. Terwijl volgens de oude strategie van *massive retaliation* elke aanval van het Warschaupact onmiddellijk met nucleaire middelen moest worden vergolden, diende volgens de nieuwe strategie een conventionele aanval eerst met gelijke, conventionele middelen te worden tegengehouden. Nucleaire wapens zouden pas worden ingezet als conventionele methoden ontoereikend bleken. Bovendien had de Ameri-

¹² Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 468.

kaanse regering laten weten dat zij van West-Europa een grotere bijdrage aan de bondgenootschappelijke defensie verwachtte gezien de sterke economische groei in die landen en de toegenomen inzet van Amerikaanse troepen in de rest van de wereld (onder andere in Vietnam). Als de Europese leden hier niet mee zouden instemmen, was een vermindering van het aantal Amerikaanse troepen in Europa een reële mogelijkheid.

Naast deze politieke en militair-strategische verschillen van inzicht, was er in die jaren veel onrust in en rond Defensie als gevolg van de 'vermaatschappelijking' in de krijgsmacht. Onder politieke druk en aangespoord door de Vereniging van Dienstplichtige Militairen deden waarden, normen, gewoonten en rechten die reeds in de samenleving golden, hun intrede in de krijgsmacht. Veel beroepsmilitairen van de landmacht, waar verreweg de meeste dienstplichtigen dienden, vreesden dat vooral het hoge tempo waarin deze ontwikkeling plaatsvond de gevechtskracht zou ondermijnen. Tevens bestond er in deze periode een sterke maatschappelijke en politieke druk om de duur van de eerste oefening van de dienstplicht, de 'diensttijd', te verkorten.

Uitdaging voor een toekomstig kabinet

De problemen rondom de financiering van Defensie vormden één van de belangrijkste uitdagingen voor een toekomstig kabinet. Een eerste wake-up call hiervoor kreeg de buitenwereld van de gezaghebbende historicus Loe de Jong, tevens lid van de Partij van de Arbeid (PvdA), die in 1970 de vergelijking trok met de meida-

gen van 1940, toen Nederland binnen enkele dagen door Duitse troepen onder de voet was gelopen. Het leger was door 'ouderwetse bewapening, door versleten automaterieel [en] door onvoldoende oefening' niet in staat zijn functie in het bondgenootschappelijk verband uit te oefenen.¹³ De NAVO deed hier nog een schepje bovenop en stelde dat de Nederlandse krijgsmacht op drie punten tekort schoot. Niet alleen voldeden de materiële uitrusting en de oefening van het leger niet aan de eisen, ook de reactietijd was volgens haar onvoldoende.¹⁴ De politiek was in aanloop naar de verkiezingen van 28 april 1971 zeer verdeeld. De PvdA vond dat Nederland weliswaar een bijdrage zou moeten blijven leveren aan het waarborgen van de vrede en veiligheid in NAVO-verband, maar met minder geld. Door taakverdeling en specialisatie zouden de bijdragen van de individuele lidstaten efficiënter kunnen worden ingezet.¹⁵ Bovendien zou het dreigingsniveau 'eerder rooskleuriger dan somberder' worden, waardoor het defensiebudget omlaag zou kunnen.¹⁶ De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) betoogde daarentegen dat de Sovjet-Unie haar conventionele en nucleaire vermogen ver boven 'een garantie van haar eigen veiligheid' had uitgebouwd. Hierdoor moest prioriteit worden

13 L. de Jong, 'De crisis van onze defensie', *Militaire Spectator* 139 (1970) 405.

14 Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA), archief Ministeries voor Algemeene Oorlogvoering van het Koninkrijk (AOK) en van Algemene Zaken (AZ), Kabinet van de Minister-President (KMP) (2.03.01), inv.nr. 26, 'Leeswijzer defensieproblematiek' (15 september 1971) 6.

15 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, Groningen (DNPP), *Doelmatig Defensiebeleid* (Amsterdam 1968).

16 DNPP, *Doelmatig Defensiebeleid (II)* (Den Haag 1971).

gegeven aan maatregelen die 'van het meest wezenlijke belang waren voor de bondgenootschappelijke verdedigings-opstelling'.¹⁷ Het verkiezingsprogramma vroeg daarom om een 'drastische verhoging' van het defensiebudget.¹⁸ VVD-minister van Defensie Willem den Toom stelde in een afscheidsnota dat het toekomstige kabinet de financiën van Defensie na de verkiezingen op orde moest brengen door de defensie-uitgaven aan het netto nationaal inkomen te koppelen. Hierdoor zouden de voor Defensie beschikbare middelen conjunctureel meegroeien en structureel op niveau blijven.¹⁹ Voor het jaar 1972 had de VVD een percentage van 4,25 procent van het netto nationaal inkomen in gedachten.

De grote confessionele partijen stonden tussen de PvdA en de VVD in, maar verschilden onderling flink. In een voor de verkiezingen gezamenlijk opgesteld urgentieprogramma kwamen zij daardoor niet verder dan het vage streven 'naar een duidelijke afspraak over de financiering, zodat de eenmaal overeengekomen defensie-inspanning inderdaad in stand kan worden gehouden'.²⁰ Maar juist over die 'overeengekomen defensie-inspanning' verschilden de confessionelen onderling nogal van mening. De Katholieke Volkspartij (KVP) wilde maximaal een handhaving van de uitgaven op 3,8 procent van het netto nationaal inkomen.²¹ De partij had al langere tijd moeilijkheden

met de achterban over Defensie en schurkte in haar defensie-opvattingen tegen de PvdA en D66 aan.²² In het KVP-kernprogramma van 7 november 1970 werd daarnaast gepleit voor een 'kritisch onderzoek' naar de NAVO-taken.²³ De andere confessionele partijen, de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) en de Christelijk-Historische Unie (CHU), wilden de uitgaven voor Defensie juist verhogen.²⁴ Daarnaast waren zij mordicus tegen het instellen van een commissie, aangezien die de besluitvorming onnodig zou vertragen. In de ARP-fractie werd het KVP-voorstel voor een commissie dan ook betiteld als uitvlucht om de 'noodzakelijke stijging' van de uitgaven te kunnen uitstellen.²⁵ ARP-fractievoorzitter Biesheuvel vond dat een toekomstig kabinet knopen moest doorhakken.

De verkiezingsuitslag maakte de zaken niet eenvoudiger. De confessionele partijen verloren elf zetels, zeven voor rekening van de KVP. De zittende regeringscoalitie KVP, ARP, CHU en VVD had geen meerderheid meer en moest daarom een beroep doen op de nieuwe partij Democratisch-Socialisten 1970 (DS'70), die qua defensieopvattingen aan de zijde van de VVD stond.²⁶

Op 17 mei 1971 had Biesheuvel een eerste gesprek met informateur Piet Steenkamp (KVP) over de vorming van

17 Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal (HTK) 1971-1972, 11402, nr. 3, 55.

18 DNPP, 'Liberalen op nieuwe wegen: verkiezingsprogramma 1971-1975' (26 maart 1971).

19 HTK 1971-1972, 11402, nr. 3, 60.

20 DNPP, 'Gemeenschappelijk Urgentie Program 1971-1975' (28 april 1971).

21 'KVP: 3,8% een redelijke limiet', *Telegraaf*, 25 mei 1971.

22 J.A. Bornewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Band II: Heroriëntatie en integratie 1963-1980* (Nijmegen 2000) 483.

23 DNPP, 'Kernprogramma KVP' (7 november 1970).

24 Historisch Documentatiecentrum, Vrije Universiteit, Amsterdam (HDC), collectie Biesheuvel, 37, inv.nr. 3, Fractienotulen ARP, 27 mei 1971; Ibidem, inv.nr. 4, Reacties op ontwerp regeerakkoord, 27 mei 1971.

25 Ibidem, inv.nr. 13, Fractienotulen ARP, 5 juni 1971.

26 DNPP, 'Democratisch-Socialisten '70. Verkiezingsprogramma 1971' (zonder datum).

dit vijfpartijkabinet. Biesheuvels indruk was dat Defensie een pijnpunt in de coalitieonderhandelingen zou worden, vooral door de tegenstellingen tussen de KVP en de VVD.²⁷ Een maand later dreigde Biesheuvels inschatting waarheid te worden. De VVD dreigde de formatie te beëindigen als de KVP star bleef vasthouden aan haar defensiestandpunt.²⁸ Defensie had volgens de VVD 'een minimale omvang en kwaliteit (...) bereikt'. In een brief aan de informateur stelde de voorzitter van de VVD-Tweede Kamerfractie, 'Molly' Geertsema, dat er op termijn best een commissie kon worden ingesteld, maar dat 'noodzakelijke beslissingen' nu moesten worden genomen; verder uitstel was 'niet verantwoord'.²⁹ Onder deze druk ging de KVP akkoord met het plan om voor 1972 extra middelen vrij te geven. Zij bleef echter vasthouden aan haar eis dat een commissie het veiligheidsbeleid moest onderzoeken. Hoewel de VVD bang was dat een commissie het defensiebeleid onnodig zou verlammen, ging de partij op dit punt overstag. Er kwam een commissie die de 'taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden' kritisch moest onderzoeken.³⁰

Het ministerie van Defensie, waarvan het werk het komende jaar voor een groot deel in het teken van de commissie zou staan, kwam onder de verantwoordelijkheid van twee van haar grootste tegenstanders. Als compensatie voor de instelling van de commissie, had de VVD bedongen dat zij de minister van Defensie

mocht leveren, in de hoop dat hierdoor nog voor de uitkomsten van het onderzoek een begin kon worden gemaakt met het orde op zaken stellen binnen Defensie. De minister die deze taak in het kabinet-Biesheuvel moest vervullen was Hans de Koster. Deze rijke meelfabrikant was in het kabinet-De Jong reeds een gewaardeerd staatssecretaris geweest, maar had geen band met Defensie.

De Koster stelde slechts één staatssecretaris aan, Adri van Es (ARP). Het duo Van Es-De Koster vormde een interessante combinatie. De nieuwe minister wist niets van defensie; volgens Van Es vergeleek hij zijn aanstelling met 'het plotseling directeur worden van de Shell door een volledige buitenstaander'.³¹ De nieuwe staatssecretaris was daarentegen een doorgewinterde marineman en sinds 1963 onafgebroken staatssecretaris voor de marine geweest. Het grote verschil in ervaring bracht hen niet tot verschillende conclusies over de nog te vormen commissie. Beide bewindslieden waren tegen de commissie en diens vergaande instructie. Over de toekomst van Defensie was nog altijd niets besloten.

Van uitstel komt...

De vrees van menig tegenstander dat de commissie vernieuwingen in het defensiebeleid zou verlammen, werd werkelijkheid. De KVP verklaarde continu dat eerst de uitkomsten van de commissie moesten worden afgewacht, voordat beslissingen over de toekomst van Defensie opdoeken waren. De Commissie van Militaire en Civiele Deskundigen kwam onder leiding te

27 W.F. Scholten, *Mooie Barend. Biografie van B.W. Biesheuvel 1920-2001* (Amsterdam 2012) 391.

28 P.F. Maas, *Kabinetformaties 1959-1973* (Den Haag 1982) 272.

29 HTK 1970-1971, 11357, nr. 3, 17.

30 HTK 1970-1971, 11357, nr. 3, 27-28.

31 HDC, Biesheuvel, 37, inv.nr. 41, A. van Es aan B.W. Biesheuvel, 27 september 1972.

staan van oud-KVP'er Karel van Rijckevorsel.³² In de instellingsbeschikking van de commissie-Van Rijckevorsel, zoals zij spoedig werd genoemd, stond dat zij uiterlijk op 1 maart 1972 verslag zou uitbrengen.³³ Door vertraging zou het rapport echter pas op 27 maart worden gepresenteerd. Op de politieke discussie had deze vertraging geen invloed, aangezien de belangrijkste uitkomst van het onderzoek al was uitgelekt: de commissie zou met een verdeeld advies komen.³⁴ De meerderheid van de commissieleden, met representanten van de VVD, CHU en DS'70, die echter een minderheid in de Tweede Kamer vertegenwoordigden, presenteerden een toekomstvisie in lijn met de nota van Den Toom en het beleid van het vorige kabinet, wat neerkwam op verhoging van het defensiebudget tot 4,25 procent van het netto nationaal inkomen. De minderheid van de commissieleden, met vertegenwoordigers van de ARP, D66, KVP en PvdA, zette in op een stabilisering van het defensiebudget op 3,9 procent van het netto nationaal inkomen. Hiervoor zou wel een hervorming van het defensieapparaat nodig zijn om de kosten te drukken. De adviezen waren illustratief voor het verdeelde politieke defensielandschap en problematisch voor de besluitvorming. Het minderheidsadvies kon rekenen op steun van een meerderheid in de Tweede Kamer, terwijl een minderheid zich schaarde achter het meerderheidsadvies van de commissie. Daardoor konden zo-

wel de VVD als de KVP achter hun initiële standpunten blijven staan.

Het conflict kwam in eerste instantie niet op gang in de Tweede Kamer, maar in de ministerraad. In de vergadering van 10 maart barstte op initiatief van de KVP de strijd over de toekomst van de defensie-uitgaven los. Bij de besprekingen van de 'Ramingen bij ongewijzigd beleid voor 1973, 1974 en 1975' trok de minister van Financiën, Roelof Nelissen (KVP), fel van leer. Hij stelde dat hij bij het opstellen van deze ramingen niet vooruit kon grijpen op de cijfers van de commissie-Van Rijckevorsel, die pas twee weken later zouden worden gepubliceerd. Hij zou de ramingen voor Defensie net zo vaststellen als hij voor de andere departementen had gedaan, wat een forse verlaging ten opzichte van 1972 betekende.³⁵

De Koster beschouwde dit als een aanval door de KVP. Hij noemde de gekozen cijfers 'willekeurig' en betitelde ze als PvdA-beleid.³⁶ Hoewel Nelissen ontkende dat zijn voorstel een schot voor de boeg was, wist De Koster dat het lastig zou worden om de begroting omhoog bij te stellen: 'Het is altijd nog eenvoudiger de publieke opinie te confronteren met een verlaging van de defensie-uitgaven dan met een verhoging', zei hij in de ministerraad.³⁷ De minister van Defensie stelde voor om de ramingen te baseren op een extrapolatie van de overeengekomen afspraken in het regeerakkoord. Nelissen zag hier echter niets in.

Premier Biesheuvel reageerde niet adequaat op de tegenstellingen. Hij schoof de

32 Voor een beschouwing over de commissie zie: J. Hoffenaar, 'De Commissie-Van Rijckevorsel: een voorloper van de Verkenningen?', *Armex* XCIII-6 (2009), 22-26.

33 HDC, Biesheuvel, 37, inv.nr. 15, Instellingsbeschikking CCMD, 31 augustus 1971.

34 NL-HaNA, archief De Koster (2.21.291), inv.nr. 77, H.J. de Koster aan J.W. Honig, 30 december 1987.

35 NL-HaNA, archief Ministerraad (2.02.05.02), inv.nr. 1168, Notulen ministerraad, 10 maart 1973.

36 NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1168, Notulen ministerraad, 10 maart 1973.

37 Ibidem.

Premier Barend Biesheuvel (rechts) en minister Hans de Koster bestuderen het rapport van de Commissie-Van Rijkevorsel na afloop van de presentatie van het rapport, 27 maart 1972.

Nationaal Archief

discussie steeds weer voor zich uit zonder een beslissing te nemen, of te eisen dat er een genomen werd.³⁸ Daarnaast ontstond in de Kamer ook een 'toch ietwat merkwaardig[e]' samenwerking tussen de KVP

en oppositiepartij PvdA.³⁹ De KVP-defensiewoordvoerder in de Tweede Kamer, generaal-majoor b.d. Joop van Elsen, kon zich namelijk niet vinden in de defensieopvattingen van de VVD en zocht daarom

³⁸ Zie o.a.: Ibidem, Notulen ministerraad 17, 24 en 30 maart 1972.

³⁹ NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, H.J. de Koster aan B.W. Biesheuvel, 25 maart 1972; Bram Stemerding, *Dagboeken* (Amsterdam 1986) 75.

meer toenadering tot de oppositie, tot PvdA-defensiewoordvoerder Stemerding en tot militairen met alternatieve opvattingen. Hierdoor konden beide partijen georganiseerd oppositie voeren tegen de verhoging van de defensie-uitgaven.

De onenigheid tussen de KVP en de VVD was Biesheuvel een doorn in het oog.⁴⁰ Het werd hem duidelijk dat de uitkomsten van de commissie-Van Rijkevorsel de besluitvorming over Defensie niet verder zouden brengen en dat zij de politieke sfeer en discussie alleen maar zouden verhitten. Uit zijn biografie blijkt bovendien dat de premier zich op defensieterrein afhankelijk opstelde van zijn adviseurs.⁴¹ Dit bood de plaatsvervangend secretaris-generaal van Algemene Zaken, Derk Ringnalda, een uitgelezen kans om de door hem beraamde defensieplannen ten uitvoer te brengen.

Een verborgen agenda

Ringnalda was sinds 1964 adviseur van het kabinet van de minister-president op het gebied van defensie. Hij woonde in die tijd in de Haagse Van Imhoffstraat, vlak naast kolonel 'Bill' Clumpkens, door velen gezien als de 'kwade genius' achter de generaalsruzie.⁴² Ringnalda en Clumpkens waren goed bevriend en spraken samen vaak over defensieaangelegenheden.⁴³ De am-

bitieuze Clumpkens⁴⁴ had een groepje officieren om zich heen verzameld, onder wie de luitenant-kolonels Chiel von Meijenfeldt en Henk Volten, allebei belangrijke spelers in de aanloop naar het 'generaalsconflict'.

Toen Joop Haex in 1967 voor de tweede keer staatssecretaris van Defensie voor de landmacht werd, nam hij Von Meijenfeldt en Volten in zijn beleidsstaf op. Beide officieren zaten vol nieuwe ideeën. Midden jaren zestig constateerde Volten met Von Meijenfeldt dat het met de defensie, voor zover het de legervorming betrof, de verkeerde kant opging.⁴⁵ In de *Militaire Spectator* hekelden zij, samen met twee andere officieren,⁴⁶ 'de kloof tussen de leiders en de geleiden'.⁴⁷ De auteurs pleitten voor een betere verticale voorlichtingsstructuur en een duidelijke politieke lijn in het beleid van 'vermaatschappelijking' en democratisering. Een onduidelijk beleid leidde volgens hen tot aarzelende en onzekere commandanten en beslissingen die later zouden moeten worden teruggedraaid. Dat had volgens de auteurs tot gevolg dat 'in alle gevallen' het aanzien van de krijgsmacht werd geschaad. Ondertussen ontstond bij hen een plan voor een legerkorps met negen 'kernparate brigades'. Deze bestonden uit een parate kern, die bij toenemende dreiging als een zwemvest konden worden 'opgeblazen' met te mobiliseren troepen. In het toen-

40 NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, B.W. Biesheuvel aan H.J. de Koster, 22 maart 1972.

41 Scholten, *Mooie Barend*, 721.

42 NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, Interview G.H.J.M. Peijnenburg met commissie-Langemeijer.

43 Gesprek met mevrouw E.A. Clumpkens. 10 september 2013; Kreemers, 'Oorlog tussen de generaals', 383.

44 Als kapitein bij de Generale Staf kwam Clumpkens al rond uit voor zijn ambitie: eerst chef van de Generale Staf worden en daarna minister van Defensie. NIMH, Interviews Peijnenburg, 67.

45 Interview Henk Volten, 12 oktober 2012.

46 Majoor A.B.M. Frinking en reserve-tweede-luitenant H. van den Heuvel.

47 A.B.M. Frinking e.a., 'Communicatieproblemen in de Krijgsmacht', *Militaire Spectator* 139 (1970) 530-534.

malige 'ontspannen' tijdsgewricht zou er voldoende waarschuwingstijd zijn om in geval van een crisis alle benodigde troepen op te roepen en inzetgereed te hebben. Bij een dergelijke opbouw van het legerkorps kon de 'diensttijd' worden verkort en zouden de kosten afnemen, terwijl de stootkracht op peil zou blijven.⁴⁸

De twee officieren hadden in hun functie echter weinig mogelijkheden om invloed uit te oefenen; hun werkzaamheden hadden meer een ondersteunend karakter. Om hun ideeën toch in bredere kring bekend te maken, gingen zij eerst langs bij de Generale Staf, maar daar kregen zij geen gehoor. Daarop betraden zij een andere weg: schrijven. Hun publicaties werden binnen Defensie niet goed ontvangen. Desondanks legde Haex de twee geen strobreed in de weg, aldus Volten. Hij herinnerde zich een gesprek met de toenmalige chef van de Generale Staf, luitenant-generaal Willem van Rijn, die zei: 'Jij weet zo veel, het is toch verkeerd dat je dat zo naar buiten brengt?', waarop Volten antwoordde: 'Wie moet dat anders doen?'. Voor Volten ging het credo gelden dat 'hoe meer er in de openbaarheid kwam, hoe beter'.⁴⁹

Eind 1971 traden Von Meijenfeldt en Volten na bemiddeling van chef-staf van de 4e Divisie Clumpkens in contact met de commandant van het 1^e Legerkorps, Meijnderts. Clumpkens, Von Meijenfeldt en Volten kenden elkaar goed. Volten had met Clumpkens op de Koninklijke Militaire Academie (KMA) gewerkt en Von Meijenfeldt had net als Clumpkens een jaar op de Amerikaanse krijgsschool in Fort Leavenworth gezeten. Clumpkens was zo enthousiast over de ideeën van

Volten en Von Meijenfeldt dat hij Meijnderts voor hun plannen wilde winnen. Er werd een bijeenkomst belegd in het officiershotel in Harderwijk. Omdat Volten en Von Meijenfeldt ondertussen binnen de landmacht omstreden figuren waren geworden, wilde Meijnderts niet in het openbaar met hen worden gezien. Terwijl Volten en Von Meijenfeldt zich op de gebruikelijke wijze naar de kamer van Clumpkens begaven, werd Meijnderts via de achterkant door het raam binnengelaten. Het gesprek verliep goed. Meijnderts was erg enthousiast over de plannen en schaarde zich er volgens Volten achter.⁵⁰

Meijnderts bleef hierna bij het groepje betrokken, maar trok naar buiten toe vooral op met Clumpkens. De andere officieren zag hij niet of nauwelijks. De leden van de groep wisselden stukken uit en dachten kritisch na over de toekomst van Defensie. Ringnalda en Clumpkens wilden echter niet te snel met de ideeën naar buiten treden, zeker gezien de twijfelachtige reputatie van Volten en Von Meijenfeldt. Toen Ringnalda echter geconfronteerd werd met de tegenstellingen tussen de KVP en de VVD en Biesheuvel hierover advies kwam inwinnen, zagen zij hun kans schoon. Clumpkens zei tegen Volten en Von Meijenfeldt dat Biesheuvel een nota nodig had en tegen Meijnderts dat de premier graag een keer met de legerkorpscommandant over zijn inbreng in de commissie-Van Rijckevorsel wilde praten. Meijnderts was in de commissie-Van Rijckevorsel opgevallen met een onconventioneel betoog over Defensie. Om die reden zou het goed zijn als de premier eens met hem zou spreken. Ringnalda had Biesheuvel voorbereid door te zeggen dat hij een mogelijke oplossing voor de tegen-

⁴⁸ Interview Volten, 12 oktober 2012.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

stellingen tussen de KVP en de VVD had gevonden. Biesheuvel was gelijk enthousiast en stelde voor dat Meijnderts een discussiestuk moest voorbereiden waarover zij dan verder konden spreken.

Een beter voorstel had Biesheuvel niet kunnen doen. Clumpkens liet Volten en Von Meijnenfeldt een discussiestuk opstellen, die veronderstelden dat deze op hun naam naar Biesheuvel zou gaan. Clumpkens stuurde deze nota vervolgens op eigen houtje niet alleen naar Meijnderts voor controle, maar ook, op hun eigen naam, via Ringnalda, direct naar Biesheuvel. De molen draaide op volle toeren en het hoge spel van Ringnalda en Clumpkens leek vooralsnog voorspoedig te verlopen.

Het plan was voor de premier geschreven en de boodschap dat met een relatieve matiging van de defensie-uitgaven een volledig behoud van de operationele sterkte van de krijgsmacht mogelijk was, bood de premier een weg uit zijn 'moeras'.⁵¹

De VVD 'kreeg' het behoud van de operationele sterkte en de KVP een verlaging van de defensie-uitgaven. Biesheuvel zag het plan als misschien wel de 'enige manier om onze coalitiepartners op één noemer te krijgen'.⁵² Volgens Ringnalda moest Biesheuvel nu snel stappen richting de minister van Defensie ondernemen. Op zijn advies schreef de premier De Koster een brief waarin hij zijn zorgen uitte over de 'verhitting van de discussie' rondom het rapport-Van Rijckevorsel en dat hij voornemens was Meijnderts en een van zijn ondercommandanten uit te nodigen.

Brigade-generaal 'Bill' Clumpkens, 1973
NIMH

Hij benadrukte dat het idee van Meijnderts, minder geld met behoud van taken, de weg was om tot een overeenkomst tussen de coalitiepartners te komen.⁵³

De Koster was net terug van een bezoek aan de Verenigde Staten toen hij de brief van de premier aantrof. Hij voelde zich gepasseerd, was woedend en belde Biesheuvel meteen op. Hij wilde van de premier weten of deze, toen hij minister van Landbouw was, ooit een dergelijke inmenging in zijn ministerie had getoleerd.⁵⁴ Biesheuvel had een dergelijke reactie niet voorzien. Toen De Koster de volgende dag van Biesheuvel te horen kreeg dat hij tevens een nota van de legerkorpscommandant had ontvangen, werd hij

⁵¹ NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, B.W. Biesheuvel aan H.J. de Koster, 28 maart 1972.

⁵² Ibidem, B.W. Biesheuvel aan H.J. de Koster, 22 maart 1972.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, H.J. de Koster aan J.W. Honig, 30 december 1987.

Generaal-majoor b.d. Joop van Elsen (KVP) tijdens het Kamerdebat over de Defensiebegroting 1972, 2 februari 1972

NIMH

nog bozer. De minister voelde zich bekritiseerd en eiste van de premier dat het contact met hoofd- en opperofficieren voortaan uitsluitend via hem zou lopen. Bovendien was hij de opstelling van de KVP beu. De Koster kreeg het gevoel dat deze partij hem verweet dat er geen grotere stappen op defensiegebied waren ondernomen. Tevens had hij het idee dat de KVP in haar opvattingen neigde naar de sociaaldemocraten; hij vermoedde dat mensen met veel contacten binnen het ministerie, zoals oud-generaal en Tweede Kamerlid Van Elsen, graag zijn plek wilden innemen. Volgens De Koster speelde de KVP het spel niet eerlijk. Deze partij had de besluitvorming lamgelegd en was nu met mensen als Van Elsen een stevige

oppositie aan het voeren om minder geld naar Defensie te leiden.

De premier vond het allemaal maar 'gedoe', een reactie die opnieuw niet goed viel bij De Koster.⁵⁵ De gefrustreerde minister stuurde de premier een lange brief, waarin hij de naar zijn mening ontstane vertrouwensbreuk beschreef.⁵⁶ In de loop van maart 1972 schreven de twee bewindslieden elkaar regelmatig. Biesheuvel uitte in deze briefwisseling vooral zijn wens om tot een goede oplossing voor Defensie te komen en ging tot ergernis van De Koster niet in op de breuk in het onderlinge vertrouwen. Biesheuvel had het effect van

⁵⁵ HDC, Biesheuvel, 37, inv.nr. 35, B.W. Biesheuvel, agenda 1972.

⁵⁶ NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, H.J. de Koster aan B.W. Biesheuvel, 31 maart 1972.

zijn acties onderschat. Zijn handelen had niet alleen zijn verhouding met De Koster beschadigd, maar had ook binnen de landmacht voor opschudding gezorgd. Het voorval luidde een periode van grote onrust binnen de top van de landmacht in. Een periode die pas anderhalf jaar later zou eindigen.

Een generaalsruzie

De Koster wilde snel orde op zaken stellen binnen zijn ministerie en gelastte een onderzoek naar de totstandkoming van de nota. De chef van de Generale Staf, Gerrit IJsselstein, en de inmiddels tot secretaris-generaal van het Ministerie van Defensie bevorderde Gerard Peijnenburg kregen deze taak toegewezen. Eerst organiseerde De Koster echter zelf een bijeenkomst met IJsselstein, Meijnderts en Peijnenburg. Eerstgenoemde vond het optreden van Meijnderts 'een staaltje van absolute loyaliteit'.⁵⁷ Tot zijn stomme verbazing vroeg de minister hem echter geen maatregelen tegen de legerkorpscommandant te nemen. De Koster betoogde dat Meijnderts zich al voor het voorval had verontschuldigd en uitte zijn vermoeden dat Meijnderts niet de geestelijk vader van de nota was en 'werd geconfronteerd met door hem [Meijnderts] niet gewilde resultaten van activiteiten van de zijde van de kolonel Clumpkens'.⁵⁸

Op 30 maart moest Meijnderts zich bij IJsselstein en Peijnenburg melden voor een gesprek over de nota. Wat een overleg

moest zijn veranderde al snel in een verantwoordingsgesprek. IJsselstein uitte zijn ongenoegen over de nota en Meijnderts betreurde dat het stuk al in handen van de premier was; hij had in de overtuiging verkeerd dat hij de nota voor verzending nog te zien zou krijgen.⁵⁹ Meijnderts nam echter wel de volledige verantwoordelijkheid voor de inhoud van de nota op zich. Hij kreeg opdracht het stuk in een vervolgotitie verder toe te lichten. Daarin stelde hij dat hij de premier had willen overtuigen van zijn 'gevoelen, dat de Nederlandse defensie-inspanning met het huidige budget kan worden voortgezet onder instandhouding van de huidige NAVO-bijdrage'.⁶⁰ Hierop eiste IJsselstein dat er niet meer over de nota zou worden gesproken en verlangde excuses van Meijnderts. Voor IJsselstein was dat de enige manier waarop 'de hele zaak begraven zou kunnen worden'.⁶¹ Meijnderts ging akkoord en ging door het stof door op een bijeenkomst met al zijn ondercommandanten in aanwezigheid van IJsselstein en de minister zijn excuses te maken. De minister achtte de zaak daarmee afgedaan.

Eind mei 1972 sloeg de vlam echter weer in de pan, toen de inhoud van de 'nota-Meijnderts' plotseling op de voorpagina van het *Algemeen Dagblad* verscheen.⁶² Door het lekken van de nota kwam de kwestie op straat te liggen en de pers smulde. Onder de bevolking was

59 NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, G.H.J.M. Peijnenburg, rapportage gesprek met F.E. Meijnderts en G. IJsselstein, 30 maart 1972.

60 Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (IISG), archief M.G.C.J. de Jong, inv.nr. 6, F.E. Meijnderts, Antwoord op vraagpunten 30 maart jl., zonder datum.

61 De Jong, 50 interviews, 31.

62 M.G.C.J. de Jong, 'Politieke leiding bezorgd over onvrede in leger: harde kritiek van generaal', *Algemeen Dagblad*, 26 mei 1972.

57 M.G.C.J. de Jong, 50 interviews 1970-1980 (Gouda 1980) 31; NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, G. IJsselstein aan H.J. De Koster, 10 april 1972.

58 NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, G. IJsselstein aan H.J. De Koster, 10 april 1972; NL-HaNA, CCMD, Gespreksverslag commandant 1e Legerkorps, zonder datum.

de steun voor de defensie-uitgaven aan het afbrokkelen en het verhaal dat de hoogste troepencommandant van de landmacht de hoge Haagse generaals had tegengesproken, ging als een lopend vuurtje door de redactie burelen.

Binnen de landmacht werd het nieuws minder goed ontvangen. IJsselstein was woedend en startte onmiddellijk een onderzoek naar het lek. Het vermoeden ontstond dat Volten de bron was van journalist Theo de Jong, die het nieuws als eerste had gebracht. Hoewel bewijs ontbrak, was IJsselstein vast van plan te bewijzen dat Volten de nota had gelekt. Hij gaf het hoofd van de Legervoorlichtingsdienst, Jack Querens, zelfs een vrijbrief om als 'lokkertje' De Jong op te bellen met de mededeling dat Volten werd afgeluisterd. Hierdoor zou hij, Querens, al weten dat Volten het document had gelekt.⁶³ De bevestiging van de journalist bleef uit, maar beiden wisten hoe het zat. Sinds ongeveer 1965 waren veel dagbladjournalisten overgestapt naar een functie bij de Rijksoverheid. Volgens De Jong waren de voorlichters van Defensie, onder wie spelers in deze kwestie Querens en Hans van den Heuvel, goede voorbeelden van het soort ambtenaren 'die ook handig hun eigen agenda hanteerden'. Van den Heuvel was een vertrouweling van Von Meijenfeldt en Querens een 'fan' van Meijnderts. De nota van laatstgenoemde was daarom niet eerder bij De Jong thuisbezorgd voordat Van den Heuvel 'uitvoerig en nadrukkelijk in

Nieuwspoort had geïnformeerd waar ik [De Jong] precies woonde'.⁶⁴

Op 10 juni kwam het Biesheuvel ter ore dat er verschillende officieren zouden worden afgeluisterd en werd pijnlijk duidelijk dat 'het lokkertje' van IJsselstein grote consequenties had.⁶⁵ Een journalist vertellen dat de chef van de Generale Staf zijn eigen mensen afluisterde, kon niet buiten het nieuws blijven. Een stroom publicaties over de nota-Meijnderts en het vermeende afluisteren van officieren was het gevolg. Als klap op de vuurpijl werd op 14 juni duidelijk dat De Koster voornemens was Volten over te plaatsen naar een functie als registeraccountant, ver weg van de beleidsvormers in Den Haag. De PvdA vond dit een onacceptabele actie.

Het was voor de PvdA een uitgelezen kans om de KVP en de VVD tegen elkaar uit te spelen. Stermerdink bleek via de KVP wederom over uitstekende informatie te beschikken en wist door persoonlijk contact met Volten dat de overplaatsing van de luitenant-kolonel niet vrijwillig was.⁶⁶ Stermerdink vroeg daarom een interpellatiedebat met de minister van Defensie aan over 'de zaak-Volten' en de tegenstellingen tussen Meijnderts en IJsselstein.⁶⁷ De PvdA-fractie vond dat het debat primair over het overplaatsingsbeleid van de minister moest gaan.⁶⁸ De overplaatsing van

63 Katholiek Documentatiecentrum, Nijmegen (KDC), collectie KVP, 266, inv.nr. 4893, zonder auteur, stemverklaring, zonder datum). NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, G.E. IJsselstein aan H.J. De Koster, 1 juni 1972.

64 Opvraagbaar bij auteurs: M.G.C.J. de Jong aan R.P. Bleichrodt, 2 oktober 2013.

65 HDC, Biesheuvel, 37, inv.nr. 35, B.W. Biesheuvel, agenda 1972.

66 A. Stermerdink, *Jonkers. 170 jaar Koninklijke Militaire Academie* (Amsterdam 1998) 180.

67 HTK 1971-1972, 3555; IISG, archief PvdA Tweede Kamerfractie, inv.nr.19, Notulen Fractievergadering, 19 en 20 juni 1972.

68 IISG, PvdA Tweede Kamerfractie, inv.nr. 19, Notulen Fractievergadering, 19 juni 1972.

Volten was volgens de fractie namelijk geen incident. 'Mijn grote vrees was dat door een gericht benoemingsbeleid "nieuwlichters" geen kans meer zouden krijgen', schreef Stermerdink in zijn dagboek.⁶⁹ In december was er al een poging ondernomen om Von Meijenfeldt over te plaatsen naar een functie bij de troepen te velde; staatssecretaris Van Es had hier toen echter een stokje voor gestoken.⁷⁰ Uit de dagboeken van Stermerdink blijkt dat hij in het onderlinge overleg over de debatstrategie een voortrekkersrol vervulde. Rond zijn persoon was een 'gespreksgroepje' ontstaan, dat bestond uit Van Elsen, Clumpkens, Volten en Ringnalda.⁷¹ Het groepje bedacht snel een strategie voor het komende interpellatiedebat. Stermerdink zou een zware motie indienen waarin het overplaatsingsbeleid van het kabinet zou worden afgekeurd.⁷² Hierna zou Van Elsen namens de regeringspartij KVP een afgezwakte motie indienen, die alleen vroeg de overplaatsing niet door te laten gaan, zonder afkeuring van het beleid. Stermerdink had ten minste de steun van de KVP nodig om de motie van Van Elsen te laten aannemen. Daarnaast moest Ringnalda Biesheuvel in het spel betrekken, zodat ook zijn ARP voor de motie zou stemmen.

Ringnalda informeerde Biesheuvel in niet mis te verstane bewoordingen. Het gelijk in deze kwesties zou aan de kant van Meijnderts en de zijnen liggen. Tegenover de harde cijfers van Meijnderts en

Bram Stermerdink

NIMH

Clumpkens zou IJsselstein niet met gefundeerde afwijzingen van hun voorstellen over de brug komen. Tevens zou IJsselstein doelbewust de interne communicatie 'blokkeren en bederven'. Hij zou daarom zo snel mogelijk moeten worden vervangen en Biesheuvel zou de aarzelende houding van De Koster niet meer moeten tolereren. Hiervoor zou Biesheuvel met ARP-fractievoorzitter Wim Aantjes moeten spreken om te zorgen dat de motie zou worden aangenomen. Anders zou het pleit 'voor de rest van de kabinetsperiode' in het voordeel van de Generale Staf worden beslecht.⁷³

Volgens Stermerdink zou Biesheuvel een voorkeur hebben gehad voor de zachte motie.⁷⁴ Deze voorkeur kon echter

⁶⁹ Stermerdink, *Dagboeken*, 76.

⁷⁰ 'Overplaatsing van kritische overste zorgt voor deining', *Limburgsch Dagblad*, 4 december 1971; 'Van Es houdt v. Meyenfeldt in het zadel', *het Vrije Volk*, 7 december 1971.

⁷¹ Stermerdink, *Dagboeken*, 76.

⁷² NL-HaNA, KMP, inv.nr. 9914, D.M. Ringnalda, nota inzake de interpellatie van 22 juni 1972, zonder datum.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Stermerdink, *Dagboeken*, 77.

niet meer worden uitgevoerd, toen duidelijk werd dat Van Elsen zijn hand had overspeeld. Stermerdink verkeerde in de veronderstelling dat Van Elsen zijn fractievoorzitter, Frans Andriessen, zou kunnen overtuigen om voor de motie te stemmen. Andriessen verkoos echter de toch al hoog opgelopen strijd over het defensiebeleid tussen de KVP en de VVD niet verder op scherp te stellen; Stermerdink moest het daarom laten bij een motie waarin werd verzocht Volten niet over te plaatsen. In een stemverklaring schreef Van Elsen nog wel dat hij grote moeite zou hebben om tegen de motie van Stermerdink te stemmen.⁷⁵ Andriessen negeerde dit en stemde met de gehele fractie tegen de motie, waardoor De Koster het debat ongeschonden doorstond.⁷⁶ Binnen het kabinet was de positie van De Koster door zijn zwakke optreden echter verslechterd, terwijl het defensiebeleid een steeds prominentere plaats op de politieke agenda had gekregen. Daardoor was 'sinds de interpellatie van Stermerdink [...] het defensiebeleid kabinetsbeleid geworden'.⁷⁷

Dit was niet het enige probleem voor De Koster. In april was duidelijk geworden dat er geen drastische wijzigingen in het defensiebeleid zouden komen vóór augustus.⁷⁸ Tevens was de verstandhouding tussen Meijnderts en IJsselstein inmiddels tot een dieptepunt gedaald. Twee dagen voordat de nota-Meijnderts in het *Algemeen Dagblad* verscheen, waren beide ge-

neraals nog samen bij De Koster thuis geweest. IJsselstein had hier gezegd dat Meijnderts nog altijd bezig was met het ondermijnen van het beleid en dat de waarheid over de nota nu eindelijk op tafel moest komen. In eerste instantie wilde De Koster dit niet. Pas toen het gekomen was 'tot de (...) gevreesde publiciteit', ondernam hij verdere actie. Hij eiste van Meijnderts een schriftelijke bevestiging dat hij zich voortaan 'van elke activiteit' zou onthouden 'die geen verband houdt met uw functie'.⁷⁹ Die bevestiging kwam in een handgeschreven brief. Hierin kon Meijnderts niet nalaten op te merken dat het lek wellicht wel afkomstig was uit 'Het Haagse'.⁸⁰ De onenigheid tussen IJsselstein en Meijnderts bleef bestaan, maar verdween naar de achtergrond als gevolg van de val van het kabinet op 9 augustus 1972. Met het einde van het kabinet vervloog alle hoop op een spoedige beslissing over het defensiebeleid.

Verheviging van het conflict

In het voorjaar van 1973 stak het conflict tussen IJsselstein en Meijnderts weer de kop op en dit keer was het conflict feller dan ooit tevoren. De minister van Defensie werd voor de hoogste benoemingen in de krijgsmacht bijgestaan door een Raad van Opperofficieren. Voor de benoemingen van mei tot oktober 1973 werd De Koster geadviseerd door een raad waarin zowel IJsselstein als Meijnderts zitting had. Verder bestond de raad uit de voorzitter van het Comité van de Verenigde

75 KDC, KVP, 266, inv.nr. 4893, zonder auteur, stemverklaring, zonder datum.

76 Uiteindelijk stemde geen enkele regeringsfractie voor de moties van Stermerdink. Zie: HTK 1971-1972, 3753.

77 NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, *Gespreksverslag J.L. Cusell*, 17 mei 1973.

78 De deadline was 15 april. NA, archief Legerraad (2.13.182), inv.nr. 28, Notulen Legerraad, 27 maart 1972.

79 NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, H.J. De Koster aan F.E. Meijnderts, 17 juni 1972.

80 Ibidem, F.E. Meijnderts aan H.J. De Koster, 12 en 27 juni 1972.

Chefs van Staven, luitenant-generaal Van Rijn, en de kwartiermeester-generaal, luitenant-generaal Jan Antonissen. De Opperofficier Personeel, luitenant-generaal Nico Berghuijs, zou met dit advies in de hand de minister van Defensie een voorstel doen voor de benoemingen in de Defensietop. De adviezen die deze raad formuleerde waren altijd geheim gebleven, maar dit keer stonden er nog voordat het advies bij de minister van Defensie was aangekomen, in *de Volkskrant* al twee artikelen over.⁸¹ Op 7 maart berichtte de krant op de voorpagina dat de Generale Staf hervormers wilde weren.⁸² Een dag later werd dit bericht aangevuld met de mededeling dat Meijnderts' adviezen niet werden opgevolgd en dat het conflict tussen de troepencommandanten in Apeldoorn en de beleidsvormers in Den Haag in het voordeel van de laatsten zou worden beslist.⁸³

Al snel werd duidelijk dat Meijnderts achter dit lek zat. De minister liet hem op 9 maart invliegen vanuit West-Duitsland. De legerkorpscommandant gaf te kennen dat hij de gegevens uit de raad intern had doorgespeeld aan drie van zijn ondercommandanten. Hij vertelde De Koster dat hij dit in het 'kader van openheid' had gedaan. Hij wilde een aantal opperofficieren op persoonlijke titel informeren dat zij hun hoogste rang hadden bereikt, zodat zij dit niet per brief zouden vernemen. De minister was evenwel zwaar teleurgesteld in de legerkorpscommandant, waarop Meijnderts antwoordde dat hij 'dan doelbewust een indiscretie

[had] begaan' en 'met opzet geen vergunning [had] gevraagd omdat hij van tevoren wist dat hem dit niet zou worden toegestaan'.⁸⁴ Na het horen van de ondercommandanten van Meijnderts, diverse leden van de Generale Staf en secretaris-generaal Peijnenburg was er voor De Koster maar één conclusie, die hij aan de premier rapporteerde: 'Door zijn handelswijze van nu heeft Meijnderts zich in mijn ogen onmogelijk gemaakt'.⁸⁵ Meijnderts moest om eervol ontslag vragen en daarmee moest de kous af zijn.

De Koster had het echter niet alleen voor het zeggen. Ringnalda had de premier ingefluisterd dat ook zijn handtekening noodzakelijk was voor Meijnderts' ontslag. Biesheuvel nam daarop het heft in handen om een laatste verzoeningspoging te ondernemen, mede omdat binnen het kabinet werd gevreesd dat het ontslag van Meijnderts de problemen eerder zou verergeren dan oplossen.⁸⁶ Het kabinet besloot daarom om op 2 april met alle betrokken generaals te spreken.

Dit gesprek verliep dramatisch, mede omdat Biesheuvel van tevoren niet duidelijk had gemaakt wat de aard van de bespreking zou zijn.⁸⁷ De vier 'Haagse' generaals (Van Rijn, IJsselstein, Antonissen en Berghuijs), in de veronderstelling dat het gesprek zou gaan over de consequenties voor Meijnderts, trokken fel van leer. Zij hekelden de mentaliteit van de legerkorpscommandant en IJsselstein typeerde

84 NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, Gespreksverslag De Koster, Meijnderts en Peijnenburg, 9 maart 1973.

85 NL-HaNA, De Koster, inv.nr. 77, H.J. de Koster aan B.W. Biesheuvel, 21 maart 1973.

86 NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1235, Notulen ministerraad, 30 maart 1973.

87 Privé-archief viceadmiraal b.d. W.J.E. van Rijn, Oegstgeest, Ongecorrigeerd gespreksverslag W. van Rijn met de commissie-Langemeijer, april 1973.

81 NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1235, Notulen ministerraad, 30 maart 1973.

82 'Generale staf wil hervormers weren. Bevorderingsadvies opgesteld', *de Volkskrant*, 7 maart 1973.

83 'Vier man beslissen over militaire top. Vernieuwers geweerd', *de Volkskrant*, 8 maart 1973.

Minister Henk Vredeling (midden) neemt op de trap van het Ministerie van Defensie aan het Plein in Den Haag afscheid van zijn voorganger Hans de Koster, 11 mei 1973. Rechts staat secretaris-generaal Gerard Peijnenburg.

NIMH

het voorval als een continuering van de ondergraving van het beleid van de minister en de Generale Staf. De vier generaals boden hun ontslag aan en zouden dit pas intrekken als Meijnderts zou vertrekken.⁸⁸ Dit schoot de premier in het verkeerde

keelgat. Hij zei het een 'volstrekt ontoelaatbare handelswijze' te vinden dat de generaals hem en de minister van Defensie zo onder druk zetten. Zij hadden ten minste de conclusie van de minister moeten afwachten. Bovendien had Meijnderts op Biesheuvel 'een gunstiger indruk' ge-

⁸⁸ NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, Gespreksverslag Cats-huis, 2 april 1973.

Hans de Koster (links) en Henk Vredeling bij de officiële overdracht van het ministerschap, 11 mei 1973.
NIMH

maakt dan ‘verscheidene van zijn opposenten’.⁸⁹ Hoewel De Koster nog steeds ijverde voor het ontslag van Meijnderts, had Biesheuvel al anders besloten. Hij had er schoon genoeg van dat De Koster zich zo resoluut opstelde. Na een belronde met verschillende ministers en de koningin – waarin zij de minister-president vertelde dat prins Bernhard niet twijfelde aan de goede trouw van Meijnderts – concludeerde hij dat de schuld ‘aan beide kanten’ lag.⁹⁰ Biesheuvel stelde een commissie in onder leiding van de procureur-

generaal van de Hoge Raad, Gerard Lange-meijer. Deze moest onderzoeken of Meijnderts ongevraagd ontslag kon worden verleend. De overige generaals moesten zich erbij neerleggen dat hun ontslag nu niet zou worden geaccepteerd. Zij dienden de uitkomsten van het onderzoek af te wachten.

Minister de Koster had zich gedurende het conflict steeds meer geërgerd aan de samenwerking tussen de KVP en de PvdA. Omdat hij Meijnderts als spreekbuis van deze samenwerking beschouwde, koos hij in het conflict resoluut de kant van de Haagse generaals. Biesheuvel stond er anders in. Hij wilde, ook nadat het kabinet

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ HDC, Biesheuvel, 37, inv.nr. 42, B.W. Biesheuvel, Blocnote ‘Kwestie Generaals’.

was gevallen, de generaals op één lijn krijgen. De tegenstelling tussen De Koster en Biesheuvel had tot gevolg dat het conflict nog steeds niet was afgelopen en er voorts nog niet werd gewerkt aan beleid voor de toekomstige defensieorganisatie.

Het nieuwe kabinet en de exodus van generaals

Met het aantreden van het kabinet-Den Uyl 'veranderde de zaak van karakter', althans op politiek gebied.⁹¹ Doordat PvdA en KVP gingen samenwerken in het kabinet werd een duidelijke lijn in het defensiebeleid mogelijk. Deze lijn was in het voordeel van Meijnderts. De commissie-Langemeijer rapporteerde namelijk, na ruggespraak met de nieuwe minister van Defensie, dat het dat ontslag van Meijnderts misschien 'juist', maar niet noodzakelijk was, omdat onder minister Vredeling de 'normale verhoudingen konden worden hersteld'.⁹² Minister Vredeling zag geen problemen in het handhaven van Meijnderts, maar vreesde wel dat dit een uittocht van de vier Haagse generaals zou kunnen betekenen, hetgeen de nieuwe PvdA-bewindspersonen niet slecht uitkwam.⁹³ Het bood Vredeling en de nieuwe staatssecretaris, Stemerding, namelijk een uitgelezen kans om bij de benoemingen 'een bepaalde traditionele sfeer' te doorbreken.⁹⁴ De bewindspersonen hoefden niet lang te wachten op de al voorziene exodus van generaals. Kort na elkaar namen de generaals Berghuijs (per 1 septem-

ber 1973), Van Rijn (per 1 oktober 1973) en IJsselstein (per 1 december 1973) ontslag. Zo bleef er van de vier generaals die ten tijde van de indiscretie van Meijnderts bij De Koster hun ontslag hadden aangeboden, slechts één over: luitenant-generaal Antonissen.

Maar niet alle generaals vertrokken uitsluitend vanwege politieke steun aan Meijnderts. Dit gold met name voor luitenant-generaal Van Rijn. Hij diende zijn ontslag officieel in omdat hij niet langer verantwoordelijkheid wilde nemen voor de afname van de gevechtskracht van de strijdkrachten en de vermindering van de discipline.⁹⁵ De generaalsruzie speelde echter wel degelijk een rol in zijn overwegingen. In een conceptontslagbrief uit april 1973 schreef hij namelijk dat hij door 'het niet optreden tegen een opperofficier die de beloften vervat in zijn officierseed schendt (...), zijn vertrouwen in de politieke leiding' had verloren.⁹⁶ Van de twee andere generaals is met grotere zekerheid te zeggen dat zij ontslag vroegen vanwege het aanblijven van Meijnderts. Hoewel Berghuijs zich ook niet kon vereenzelvigen met de beleidslijn van Defensie, was de handhaving van Meijnderts voor hem de voornaamste reden om te vertrekken.⁹⁷ Voor IJsselstein was het niet alleen van belang dat Meijnderts aan mocht blijven, maar ook en vooral dat deze zijn plannen voor de diensttijdverkorting mocht uitwerken

91 Stemerding, *Dagboeken*, 79.

92 IISG, De Jong, inv.nr. 6, Rapport-Commissie-Langemeijer.

93 NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1235, Notulen ministerraad, 29 juni 1973.

94 Ibidem.

95 'Voorzitter chef staven Generaal v. Rijn neemt ontslag', *Reformatorisch Dagblad*, 27 juni 1973.

96 Privé archief Van Rijn, handgeschreven concept ontslagbrief, april 1973.

97 Ibidem, concept ontslagbrief, maart 1973; NL-HaNA, KMP, inv.nr. 26, Handgeschreven notulen gespreksverslag N. Berghuijs, 1-5.

98 HTK 1972-1973, 1619; De Jong, 50 interviews, 30-31.

met rechtstreekse toegang tot de minister.⁹⁸

Na het opstappen van de drie generaals was voor de kersverse bewindslieden de weg vrij om minder traditionele denkers te benoemen. Stermerdink zag vooral voor Clumpkens een grote rol bij Defensie weggelegd, want 'de ideeën van Meijnderts waren de ideeën van Clumpkens'.⁹⁹ Stermerdink had daarom bij Vredeling bedongen dat deze Clumpkens op termijn zou benoemen tot plaatsvervangend chef van de Generale Staf. Vredeling vond het belangrijk jongere opperofficieren aan het roer te plaatsen. Oudere opperofficieren konden na hun benoeming slechts kort aanblijven omdat zij spoedig de pensioengerechtigde leeftijd zouden bereiken.¹⁰⁰ Er leek binnen Defensie orde op zaken te zijn gesteld. Het pleit scheen in het voordeel van de 'alternatieve' generaals beslecht. Meijnderts en Clumpkens hadden opdracht gekregen hun plannen uit te werken en Meijnderts was ervan overtuigd dat hij of Clumpkens wel de nieuwe chef van de Generale Staf zou worden. Het zou echter niet zover komen.

Op 27 november 1973 maakte Vredeling in het bijzijn van Meijnderts bekend dat divisiecommandant generaal-majoor Jan van der Slikke tot chef van de Generale Staf zou worden benoemd. Stermerdink meldt in zijn dagboeken dat 'Meijnderts zich maar met moeite kon beheersen' toen hij dit hoorde.¹⁰¹ De legerkorpscommandant ging nog diezelfde dag het gesprek met Vredeling aan en zei dat hij 'zich zou beraden' als deze benoeming

zou doorgaan.¹⁰² De minister deelde hem mee dat Clumpkens direct zou worden toegevoegd aan de Generale Staf en per augustus 1974 in aanmerking zou komen voor de functie van plaatsvervangend chef van de Generale Staf. Vredeling zou diezelfde middag met Clumpkens hierover spreken. Clumpkens liet echter nog voor dat dit gesprek plaatsvond aan de minister weten dat hij zijn plannen niet wilde realiseren onder Van der Slikke; hij was van mening dat het plan voor diensttijdverkortung dat Meijnderts en hij hadden ingediend, 'slechts kon worden gerealiseerd onder krachtige en deskundige leiding met voldoende gezag, om de volgens hem ongetwijfeld opkomende weerstanden te kunnen doorbreken'.¹⁰³ Kortom: alleen als hij of Meijnderts chef van de Generale Staf zou worden, zou dit lukken.

Tegelijkertijd beschuldigde Clumpkens plotseling secretaris-generaal Peijnenburg van fraude.¹⁰⁴ Clumpkens liet tevens weten dat 'hij de laatste jaren onder voortdurende mentale druk had moeten leven, omdat zijn, meestentijds in vrije tijd gerealiseerde studies ten behoeve van de Koninklijke Landmacht, nagenoeg steeds door de top van de Koninklijke Landmacht werden beantwoord met verdachtmaking en twijfel aan zijn loyaliteit'.¹⁰⁵ Toen hij zijn beschuldigingen tegen Peijnenburg een aantal dagen later introk, 'op een manier alsof hij van sokken wisselde',¹⁰⁶ was Vredeling zijn vertrouwen in Clumpkens definitief kwijt. De minister twijfelde nog of de valse beschuldiging re-

99 Stermerdink, *Dagboeken*, 79; HTK 1972-1973, 1619.

100 NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1235, Notulen ministerraad, 29 juni 1973.

101 Stermerdink, *Dagboeken*, 88.

102 HTK 1972-1973, 1620.

103 'Generaal Clumpkens vraagt ontslag', *Staatscourant*, 7 december 1973.

104 HTK 1972-1973, 1619; Stermerdink, *Dagboeken*, 88.

105 'Generaal Clumpkens vraagt ontslag', *Staatscourant*, 7 december 1973.

106 NIMH, Interviews Peijnenburg, 69.

den zou zijn voor oneervol ontslag, maar hij was toch tot de conclusie gekomen dat eervol ontslag 'de beste weg was'.¹⁰⁷

Na Van der Slikkes benoeming, volgde snel het vertrek van Meijnderts. In de ministerraad had Vredeling dit al voorzien.¹⁰⁸ Het kabinet had het voor lief genomen. Vredeling koos bij de vorming van de nieuwe Defensie- en landmachttop voor een verjonging. Zo werd de 48-jarige vlieger 'Robbie' Wijting chef van de Generale Staf en volgde de 51-jarige luitenant-generaal Eelo Gitz Meijnderts op. Na twee jaren van conflicten keerde de rust in de top van de landmacht eindelijk terug.

Conclusie

De hoog oplopende 'generaalsruzie' was vooral een symptoom van de grote problemen bij Defensie en de onenigheid over de oplossing daarvan. De 'complete krijgsmacht' kon niet meer in dezelfde vorm en omvang in stand worden gehouden zonder het defensiebudget te verhogen. Zowel in de politiek als binnen de krijgsmacht werden diverse oplossingen aangedragen. Die verschillen hingen samen met uiteenlopende inschattingen van de dreiging van de Sovjet-Unie en het Warschaupact en met divergerende opvattingen over de mogelijkheden om doelmatigheidswinst te boeken.

De politieke verdeeldheid verlamde de besluitvorming. Vooral van invloed was het verschil in zienswijze tussen de VVD en de KVP, die beide deel uitmaakten van het centrum-rechtse kabinet-Biesheuvel. Ook de breed opgezette commissie-Van

Rijckevorsel slaagde er niet in met één duidelijk advies over de toekomst van de Nederlandse defensie te komen. In deze omstandigheden zochten politieke tegenstanders van een stijging van de defensie-uitgaven (KVP en PvdA) rechtstreeks contact met militairen die alternatieve ideeën hadden over de legeropbouw. Hierbij omzeilden ze de politieke en militaire hiërarchie. Ook premier Biesheuvel werd, door zijn naaste adviseur Ringnalda, op dit spoor gezet. Hij raakte vooral in de 'alternatieven' geïnteresseerd omdat hij hoopte dat hun ideeën een uitweg uit het politieke 'moeras' konden bieden. Zo lang de KVP als het er op aan kwam er echter voor koos het conflict met de VVD niet verder op scherp te zetten en De Koster minister van Defensie was, was dit vergeefse hoop. Het is deze, los van het vraagstuk zelf staande, politieke dimensie die bij Kreemers en anderen ontbreekt, waardoor zijn analyse in de lucht hangt.

Het concrete verloop van het conflict was in belangrijke mate het gevolg van individuele acties van hoofdpersonen: Van Elsen, die toenadering zocht tot de 'alternatieve' militairen en de oppositie; Biesheuvel, die aanvankelijk de zaak op zijn beloop liet; Ringnalda, die de alternatieve plannen op een geschikt moment bij de premier ter sprake bracht; Meijnderts, die zonder dat hij dit wilde rechtstreeks een kritische nota naar de minister-president stuurde en die later een faux pas maakte door uit de Raad van Opperofficieren te lekken; De Koster, die op zijn strepen bleef staan; IJsselstein, die zich steeds gepasseerd voelde en ondoordacht omgang met de pers; journalisten, die graag een scoop hadden; Stermerdink, die de VVD en de KVP uit elkaar probeerde te spelen; Vredeling, die de 'alternatieven'

¹⁰⁷ HTK 1972-1973, 1621.

¹⁰⁸ NL-HaNA, Ministerraad, inv.nr. 1237, Notulen ministerraad, 30 november 1973.

nog een kans wilde geven; en de ambitieuze Clumpkens, die zijn eigen glazen ingooide door met valse beschuldigingen richting Peijnenburg te komen.

Na het aantreden van het centrum-linkse kabinet-Den Uyl lagen de politieke kaarten anders. De basis voor het regeringsbeleid inzake Defensie vormde het gemeenschappelijke verkiezingsprogramma van de PvdA, de Politieke Partij Radicalen en D66, 'Keerpunt '72', waarin deze partijen pleitten voor een verlaging van de defensie-uitgaven. Het was de taak van Vredeling om deze verlaging, samen met Stermerdink, te realiseren. Gesteund door premier Joop den Uyl liet hij zich weinig gelegen liggen aan zowel de 'traditionele' generaals, die hij rustig liet vertrekken, als aan de 'alternatieve' generaals, die hun kansen verspeelden. Hij had hun steun niet nodig voor de versterking van zijn politieke positie. Dit ondersteunt de in het begin van dit artikel geformuleerde hypothese dat kritische militairen de ruimte kregen hun ideeën binnen en buiten de krijgsmacht te uiten zo lang er politieke partijen en individuele politici waren die daar baat bij dachten te hebben. Vredeling kreeg nu de gelegenheid de gehele top van de landmacht te vernieuwen en te verjongen. Zowel in het parlement als in het kabinet werd hij geprezen om zijn optreden in de generaalsruzie. Hiermee verzekerde hij zich van een sterke uitgangspositie om zelf oplossingen te zoeken voor de prangende defensievraagstukken. Dit zou, na een moeizaam pro-

ces, resulteren in de Defensienota van 1974.¹⁰⁹

Over de auteurs

Robin Bleichrodt is junior consultant lobbying, public affairs & strategic communication bij Meines Holla & Partners in Den Haag. Hij houdt zich daar vooral bezig met opdrachtgevers uit de sectoren Defensie en ICT. Robin studeerde geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. E-mail: robinbleichrodt@meinesholla.nl

Jan Hoffenaar is hoofd van de afdeling Wetenschappelijk Onderzoek van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag. Hij is tevens bijzonder hoogleraar Militaire Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich vooral op de Nederlandse militaire geschiedenis en de politiek-militaire kant van de Koude Oorlog, in West en in Oost. E-mail: J.Hoffenaar@mindef.nl

¹⁰⁹ Zie: J. Hoffenaar, "De baby is er!". De Defensienota 1974 en het gevecht om de toekomst van de krijgsmacht', in: J. Hoffenaar, J. van der Meulen en R. de Winter ed., *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag 2004) 37-58.

